

Un crit ressonà en la multitud: «A la Devesa! A la Devesa! Diu que està a la Devesa!».

I, mentre cridaven, corrien ja cap allà amb els rostres alterats, brandant a l'aire els garrots, les falçs, les forques. «A la Devesa! A la Devesa! A la Devesa!».

Tots varen córrer cap allà, però no pogueren evitar que el gos s'avenqués encara a dues persones: un noi, que atrapà pels garrofers i que mossegà quan tractava d'enfilar-se en un arbre, i la Coixa del Nano, que, perquè ho era, no pogué fugir a temps, i a la qual causà profundes ferides a la cama.

Per fi havia estat acorralat a la part alta, a la Devesa, com havien dit.

L'animal estava fet una llàstima; portava ja alguns cops de pedra; caminava mig baldat, de la fatiga i dels cops, però amb el cap aixecat, la boca oberta, penjant-li una bromera sangonosa, i els ulls fixos, sense mirar, cec; tenia un dels ulls coberts de sang, sense dubte d'un cop de pedra.

Allí, amb grans crits, el varen arraconar contra els patis, i Miquel Manta, d'un cop de pedra encertat, li esberlà el cap. L'animal caigué a terra; lluità encara un instant; intentà encara aixecar-se en un esforç, i ho aconseguí: va fer unes passes, bambolejant, però ja arribava la gent, i davant de tots, Pere Lasca, armat amb el garrot. Va aixecar-lo i el descarregà amb tota força sobre l'animal i el deixà estès. Caigué de costat; un estremiment li agità les potes i quedà ert.

En veure'l caure, corregueren tots amb crits d'alegria i aplaudiments; corregueren tots, i amb les falçs, les forques i els bastons, entre crits i malediccions, el feren bocins; el colpejaren sense parar, salvatgement, amb fúria terrible, amb ferotgia, com si amb l'animal acabessin també amb el mal terrible.

Quedà una massa sangonosa, esbocinada, sense forma tan sols d'animal, i encara els nois li disparaven pedres, li descarregaven cops, amb els bastons.

«Canela», *Totes les narracions del Delta*, 2022, pp.83-85

- «Canela». Dins *Narracions del Delta*. Barcelona: Selecta, 1965, pp.77-100.
- «Canela». Dins *Relatos del Delta*. Barcelona: Mateu, 1965, pp.85-112.
- «Canela». Correccions sobre l'edició de *Relatos del Delta* de 1965 de l'Editorial Mateu. Exemplar parcial, pp.85-112. [ACMO / Fons SJA 380-14-2926]
- «Canela». Exemplar de censura en galerades de *Relatos del Delta* de l'edició de 1965 de l'Editorial Mateu, pp.29-41. [CRAI UB Mundet / Fons Editorial Mateu]
- «Canela». Dins *Relatos del Delta*. Barcelona: Plaza & Janés, 1969, pp.67-91.
- «Canela». Dins *Relatos del Delta*. Barcelona: Plaza & Janés, 1970, pp.67-91.
- «Canela». Dins *Relatos del Delta*. Barcelona: Plaza & Janés, 1976, pp.67-91.
- «Canela». Dins *Relatos del Delta*. Madrid: Círculo de Amigos de la Historia, 1976, pp.72-93.
- «Canela». Dins *Narracions del Delta*. Dins *Obra Catalana Completa II*. Barcelona: Columna, 1993, pp.332-344.
- «Canela». Dins *Totes les narracions del Delta*. Barcelona: Proa, 2022, pp.81-105.

Esborrany per a un article sense identificar, original autògraf. S'escriu en el dors d'un mecanoscrit, o bé del conte «Canela» o bé d'*Entre la tierra y el mar* en català. 5 ff. Manuscrit i mecanoscrit. [ACMO / SJA 380-14-1884]

16

il·lusió; però de seguida caigué en aquell estat absent d'en . La gossa com sempre, se li acostà, però no s'alçà a sobre d'ell a buscar la carícia, Ell s'atancà a l'animal i l'acariolà al cap. Sortí a fora. Canela es quedava, però ell la cridà, i seguit de la gossa va passar al davant de la masia, amb el mateix posat. Agafà l'aixada i s'allunyà cap a l'horta. El gos el seguia un tros darrera. Maria Rosa va sortir fins al pont; hi anà lentament; s'aturà, i el mirà com s'allunyava seguit de l'animal. Canela anava un tros darrera, com si pressentís el perill, alguna cosa d'estrany en l'actitud de l'amo. Maria Rosa sentí una pena profunda per ell, però sabia que no podia fer res. Jaume arribà a l'horta, i es posà a treballar; cavava el tros on havia sembrat les faves, i arreglava els solcs amb una gran atenció, aplicat en la feina, amb una cura excessiva, i se l'endevinava també ara absorbt en una idea ; es redreçava, deixava l'aixada, i anava a collir les cols, que s'havien pujat; deixava les cols, i anava al límit de l'horta, i arrencava una branca del mangraner; Canela s'havia ajegut més enllà; amb el cap aixecat, i no el perdia de vista; el mirava amb els ulls clars, quasi humans que ell no podia mirar. Canela movia la cua lleument... Ell es submergí en el treball; tornava a l'aixada; tornava a arreglar els solcs, amb una cura excessiva; tornava a les cols, al mangraner; però no estava ni en els solcs, ni en les cols, ni el en mangraner; no sabia el qué feia, no veia res i només tenia un pensament: la gossa, el pensament no s'apartava d'ella i del qué havia de fer, perquè ara sabia que "ho havia de fer".

Per fi sembla prendre la resolució; deixà l'aixada, es fregà les mans, i sortí de l'horta, cap a la masia, sense mirar el gos. Canela, s'aixecà i el seguí un tros darrera. Maria Rosa endevinà on anava, la decisió que havia pres, i se n'entrà a la masia, i pujà a dalt; no volia que la veiés, obligar-lo a parlar; era millor deixar-lo sol amb la seva pena, ja que no podia fer res.

Text posterior:

Entre la tierra y el mar. València: Prometeo, 1966, pp.385-407.

PROMETEO
VALENCIA

EL PERRO RABIOSO

En el pueblo reinaba aquella noche una extraña agitación. Había un insólito alboroto, y por todas partes se hablaba de lo mismo: del perro rabioso.

Era un hecho que se repetía de tiempo en tiempo, a través de los años, que conmovía a toda la población, que hacía pasar por todos sus habitantes un hondo estremecimiento. Había, en efecto, un verdadero horror al perro rabioso. El hecho no tenía nada de extraño, ya que se habían dado casos estremecedores y no parecía haber manera de acabar con aquella amenaza; pese a las medidas que se tomaban, era raro el año que no se produjese un caso de rabia, y esto en todos aquellos pueblos. La curación era complicada, y en el caso mejor, tenía uno que someterse a un tratamiento molesto y doloroso, que les asustaba casi tanto como la propia enfermedad.

El perro había subido de la ribera, por el camino de la Encañizada, y había entrado al pueblo en las últimas horas de la mañana.

En el camino de la Zona, el perro había mordido a dos personas y a algún animal, y apenas entrado en el pueblo había mordido a un muchacho, que estaba con otros jugando en el puente del *canalet*, y no había tenido tiempo de escapar.

El animal, después, había entrado por la orilla

**«El Tonto.
Un retrat»**

Allí en aquell lloc, passat el pont, a la banda del Grau, hi havia un replà on esquilaven les bèsties; els esquiladors eren una família constituïda pel pare i dos fills, vinguts d'Aragó. Eren molt traçuts, molt hàbils en l'ofici, especialment el noi petit. Era un artista. Traçava ratlles netes i artístiques a les anques dels animals i sobre el llom; si el pagès ho permetia, amb les grosses tisoires, girant d'ací i d'allà, hi dibuixava flors, figures, ornaments, fets amb molta traça, i els deixava les anques com un jardí, preparats per a la festa de Sant Antoni.

La família es deien els Esquiladors, i per aquest nom eren coneguts indistintament, i molt més que pels noms propis; així hi havia el vell Esquilador, l'Esquilador petit, o el gran, però tots Esquiladors.

En aquell replà, defensat del canal per una barana baixa, anaven despullant de pèl els rucs, els cavalls, les eugues i els muls del poble; també de tant en tant esquilaven algun gos, portat per l'amo, i més sovint alguns noiets molt pobres; l'esquilada costava només cinc cèntims, i una, o més d'una, serrada de dents i algun grinyol sufocat, i la sortida trotant. A vegades esquilaven també algun gitanet passavolant.

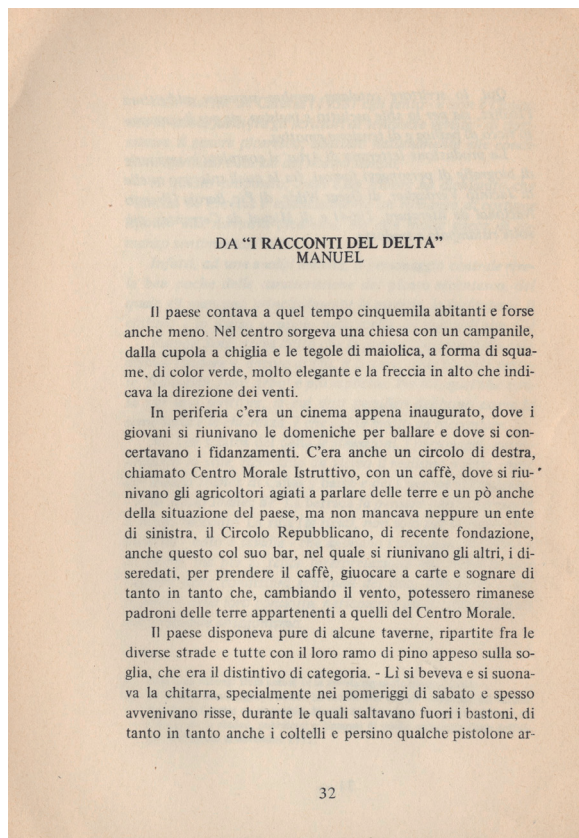
Allí també hi havia la barberia de Manuel, amb entrada lliure i una grossa pedra en un costat, contra la barana del canal, que feia de «silló».

Tot l'espai era cobert de pèls de diversos colors, que formaven una espessa catifa.

«El Tonto. Un retrat», *Totes les narracions del Delta*, 2022, pp.113-114

- «El “Tonto”. Un retrat». Dins *Narracions del Delta*. Barcelona: Selecta, 1965, pp.101-110.
- «El tonto. Retrato». Dins *Relatos del Delta*. Barcelona: Mateu, 1965, pp.113-126.
- «El tonto. Retrato». Exemplar de censura en galerades de *Relatos del Delta* de l'edició de 1965 de l'Editorial Mateu, pp.41-46. [CRAI UB Mundet / Fons Editorial Mateu]
- «El tonto. (Retrato)». Dins *Relatos del Delta*. Barcelona: Plaza & Janés, 1969, pp.93-103.
- «El tonto. (Retrato)». Dins *Relatos del Delta*. Barcelona: Plaza & Janés, 1970, pp.93-103.
- «El tonto. (Retrato)». Dins *Relatos del Delta*. Barcelona: Plaza & Janés, 1976, pp.93-103.
- «El tonto. (Retrato)». Dins *Relatos del Delta*. Madrid: Círculo de Amigos de la Historia, 1976, pp.95-104.
- «El tonto. Un retrat». Dins *Narracions del Delta*. Dins *Obra Catalana Completa II*. Barcelona: Columna, 1993, pp.345-349.
- «El Tonto. Un retrat». Dins *Totes les narracions del Delta*. Barcelona: Proa, 2022, pp.106-115.

«Manuel», dins *Narratori Spagnoli di oggi*, Vincenzo Josia (trad.), Roma: Edizioni Lo Faro, 1981, pp.32-42. [Fragment traduït a l'italià de *Relatos del Delta*, 1970, Ediciones G. P.]

1

El tonto del pueblo
Mouel, ~~el tonto~~

—

—

Como ver los fables, o como
asi ver, aquel tiene un "tonto"; ~~el que~~
~~es~~ se llama Mouel, Mouel, ~~el~~
es tonto", y es la criatura mas
focula, mas del "Secristen", como
imperitete, fobepuente de pde Com-
ca, y que es una mas; etela lo dena
Zoni, el Pelero, o el "Pelero", como se
le nola llama, ~~es~~ ~~es~~ ~~tamben~~ fe -

«El tonto», original autògraf parcial en català. 2 ff. Manuscrit.
[ACMO / Fons SJA 380-14-277]

un celat 1
—

El tonto

Zem'e w apret beup el no-
ble cinc mil volubent, si el te-
mie, —

Historia de Juan el tonto

—
Su padre pensó: ¿qué hombre de
este mundo? Lo vendré a la ciudad
cu me his. e or ni epede a vir,
Lo llamo.

— Juan.

El se cercó, cu me vité pe-
do, y me dio a su padre. ¿qué pensó?

— Padre, aquí tienes a este du-
ro. ~~Como~~ Como el hijo de ca-
rísimo, y le voy a la ciudad, a que
de su hijo.

Su padre se va a la ciudad

Text posterior:

L'espera. Barcelona: Club Editor, 1967, pp.43-49 i 51-58.

on se'l podia veure gratant-se continuament els costats amb els colzes com si ballés, perquè anava sempre ple de polls. El Manuel era més aviat baix, tirant a grassó, però de carns fofes; de cara llisa, sense pèl, i d'un color trencat d'oliva una mica fosc, en què podien entrar l'aire i el sol, el color natural de la pell i la brutícia, car ningú no tenia record d'haver-lo vist rentar-se la cara; tenia els ulls petits i alguna cosa d'oriental a la fesomia. Caminava molt dret, fins tirat enrera, i hi havia en els seus moviments alguna cosa de bla, de femení. Parlava poc, amb frases soltes i mal lligades. Algú va cantar-li un dia la coneguda cançó, al·ludint a la seva vida de vagància:

*A mí me llaman el tonto,
el tonto de mi lugar;
todos viven trabajando,
yo vivo sin trabajar.*

La cobla li va agradar; somrigué, amb aquell somriure babau, infantil, de la seva cara rodona. Es veu que aquella atribució de picardia l'havia afalagat, i des d'aleshores repetia de tant en tant la cançó amb la seva veu embarbossada —ningú no l'entenia— sempre que algú al·ludia a la seva condició de "tonto". La veritat era, pel que es podia veure, que el pobre Manuel, "lo tonto", en aquest sentit es feia il·lusions.

El Manuel tenia un costum que mai no deixà i que fou, a part de gratar-se, l'ocupació principal i quasi única de la seva vida: acompanyar tots els enterraments que es feien al poble, sense deixar-se'n ni un.

El cotxe dels morts s'aturava davant de l'església, on els capellans resaven les absoltes, i d'allí partien cap al

cementiri mentre tocaven les campanes si l'enterrament era de toc, o sigui de "pago". El Manuel s'hi afegia allí i acompanyava el cotxe fins al cementiri. Tant com ell visqué pot dir-se que ningú no se n'anà a l'altre barri que no fos acompanyat almenys per ell; podien faltar els amics, podien faltar els parents —com s'havia donat més d'una vegada en casos d'extrema misèria, que no hi ha res que esbandeixi més la gent; el Manuel no faltà mai.

En aquell temps, per anunciar-li a algú un mal enterrament, per augurar-li que tindria, com si diguéssim, un final trist, solien sentenciar: "¡Que en duràs pocs de capellans a l'enterro!" Això es deia per tot Catalunya; aquell poble tenia una variant, que li era exclusiva: "A tu, el dia que et mòrigues, t'acompanyarà només lo tonto". I no podia donar-se perspectiva més negra, misèria més gran, expressió que dolgués més. Un podia veure's ja dintre el taüt, pujant la costa de les moreres, en un matí solitari; el cotxe seria atrotinat, el taüt de fusta pelada i ordinària, pintat de negre amb mala pintura i sense ornaments, fet al taller del Quico de Turri; els enterraments, asseguts a la part de darrera, anirien parlant i rient, tot fumant la pipa o el caliquenyo i escopint. El Manuel, un xic endarrera, seguiria el cotxe a peu, gratant-se amb els colzes els costats; i tal vegada una vella s'aturaria al pas i diria amb un sospir: "¡Pobre, quina fi! ¡Qui havia de dir-l'hi!" I s'allunyaria senyant-se: "Déu mos en guard".

El Manuel es movia poc; solia anar de tant en tant pel poble, generalment per la part vella, pels volts de l'església —carrer de Sant Joan i plaça de Santa Susagna. La seva residència oficial era, com hem dit, el portal de l'església; l'usava amb el beneplàcit del senyor rector i allí regnava com el veritable amo; fora de les escasses sor-

La baralla va ser aquí mateix, quasi enfront de la torre, una mica a la dreta, entre el riu i el canal. Els masovers —a la torre i a la masia— dormien, i els camps estaven submergits en les ombres. Els grills cantaven per tota l'extensió de les hortes, i la torre àrab alçava, en la fosca, la seva negra mola contra el cel.

Havien fet dues voltes als panissars, corrent, l'un rere l'altre, sense resultat. El terreny estava acabat de regar, i la baralla va poder ser reconstruïda fins al més ínfim detall, fins i tot en aquella aturada de l'altre, quan se sentí agafat per la roba, i cridà, foll de terror, i encara es pogué deseixir, aturada que quedà marcada en el fang amb un senyal més profund i una passa més breu. Però la persecució havia continuat implacable fins al moment de l'aturada definitiva i el primer cop, dintre del panissar, que cruixia i es rompia, entre el fang i els tolls d'aigua formats en els solcs més profunds.

Restà estès, amb el cap destrossat, la cara contra terra, mossegant el fang, brut d'esquitxos i de sang.

«La baralla», *Totes les narracions del Delta*, 2022, pp.134-135

- «La baralla». Dins *Narracions del Delta*. Barcelona: Selecta, 1965, pp.113-172.
- «La riña». Dins *Relatos del Delta*. Barcelona: Mateu, 1965, pp.129-189.
- «La riña». Exemplar de censura en galerades de *Relatos del Delta* de l'edició de 1965 de l'Editorial Mateu, pp.46-74. [CRAI UB Mundet / Fons Editorial Mateu]
- «La riña». Dins *Relatos del Delta*. Barcelona: Plaza & Janés, 1969, pp.107-165.
- «La riña». Dins *Relatos del Delta*. Barcelona: Plaza & Janés, 1970, pp.107-165.
- «La riña». Dins *Relatos del Delta*. Barcelona: Plaza & Janés, 1976, pp.107-165.
- «La riña». Dins *Relatos del Delta*. Madrid: Círculo de Amigos de la Historia, 1976, pp.107-158.
- «La baralla». Dins *Narracions del Delta*. Dins *Obra Catalana Completa II*. Barcelona: Columna, 1993, pp.351-379.
- «La baralla». Dins *Totes les narracions del Delta*. Barcelona: Proa, 2022, pp.119-176.

Exemplar del primer volum de l'edició de Selecta de 1954 de *Camins de nit* amb correccions, a manera d'autògraf de «La baralla» i «La Pigada». [ACMO / Fons SJA 380-14-541]

La Baralla

*Recordeu el batre la pluja en aquest sostre
i com és dolça l'ombra del porxo paternal.*

MARAGALL, En una casa nova

X Al peu dels roquers, al mig de l'horta, molt propera al poble, hi havia una masia. A l'estiu, les tardes eren peresoses; els treballadors ple-gaven tard i, amb el sac al coll, l'aixada o la falç sobre el sac i el cistell de la berena penjat al braç, sortien de l'horta per les senderes o baixaven ja en petits grups pel malecó del canal, tot parlant. Més tard, el silenci davallava lentament sobre la vall, i allà, damunt del roquer, el poble s'animava de sorolls.

Jaume treballava a la ribera; per a baixar fins a la masia havia de travessar abans la població. Quan apareixia el carro per la carretera, al capdamunt de la costa, a Marina el rostre se li illuminava.

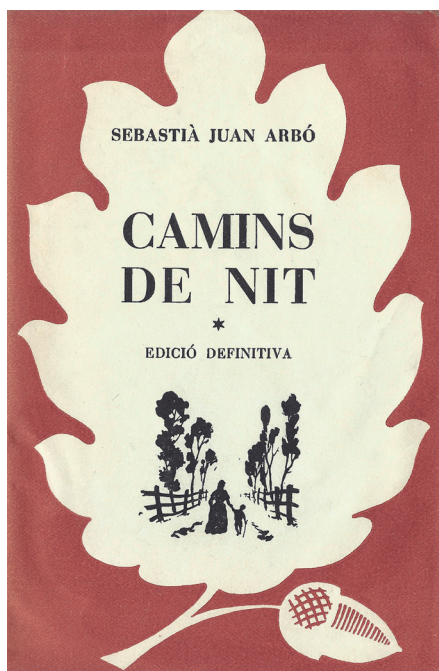
Ell arribava, com sempre; saludava breu, aspre i afectuós alhora, com ella l'havia estimat ja en els dies llunyans del prometatge; silencios i retret, però decidit, que imposava respecte a

Anotacions en diversos suports, entre els quals, un fragment d'un mecanoscrit en espanyol amb text coincident amb «La baralla», que podria pertànyer o bé a un original del conte o de *Camins de nit*, original autògraf. 27 ff. Manuscrit i mecanoscrit.
[ACMO / Fons SJA 380-14-1235]

Aun no lo había hecho cuando percibió el
La huerta de Borra se precipitaba en la
le cegó, y apretó la azada entre las ma-
n de nervios le hacía sufrir casi físi-
en las sienes y el rostro se le había
Borra, allá dentro en el maizal, se ha-
el camino. Se había visto descubierto
suelto a irse. Lo descubrió confusa-
y las figuras de los arboles y las plan-
mo de fuegos fatuos que danzaran en el
ocadas le subieron a la cabeza, como
recuerdo de la higuera seca que hubo
ra conservaba aún el hoyo, como una he-
dos y el destrozo del melonar ; el agua
orboteo insultante, y se perdía...Vió
y cruel, y la mirada, y oyo la voz
"¿ar, tú?" Corrió furioso con la azada en
las plantas crujían y desgajábanse ba-
Borra se estremeció, sintiéndose

Procedència:

Camins de nit. Barcelona: Selecta, 1954, pp.15-27 i 47-98.

un so feble i apagat. El silenci l'havia ofegat instantàniament i tot estava com abans: quiet, desert, amb el cantar dels grills per tots els camps, desesperadament quiet i desert. A dalt, brillaven les estrelles, i era com una nit qual-sevol, en què ell acabava de regar, netejava l'aixada a la regadora, tancava l'aigua allà fora al canal, i amb l'aixada al muscle empenia tranquil el camí cap a casa. I cada dia ho feia com si res, tan senzillament! No tenia cap importància. I Marina el sortia a rebre a l'entrada de la masia, i a vegades fins al malecò, i de lluny ja el saludava amb alegria:

—Jaume!...

Després tornaven plegats a la masia; a vegades ella venia amb Marçal; a vegades, el fill ja dormia. Aquesta nit també l'esperarà i se sentirà anguniosa i angoixada, i sortirà fins al malecò del canal, i anirà pujant —era tan patidora!—, i escutarà en les ombres ansiosament per veure'l aparèixer per entre els arbres o per sentir la seva tos breu en la fosquedat. I ell no té més que una petita obertura en un costat del coll, una cosa de no res, i, no obstant, no pot caminar ni moure's. És possible que Déu ho permeti? És una petita obertura de no res, una ferida sense importància, i a la masia, a la calaixera, hi havia benes, i el cotó fluix embolcallat en un paper blau, hi havia l'ampolla de l'esperit.

Es sentí impotent, perdut en la nit, i tingué ganes de plorar. Les comes no el volien sostenir; no gosava fer un pas, segur que els genolls se li havien de doblegar. Estava sol; la nit era ampla i solitària; tota la terra era nit i soledat, i ell sentia emplenar-li l'ànima una amargor infinita.

Darrera d'ell, vora el camí, es dreçava un arbre; a poc a poc anà arrimant-s'hi; es repenjà al tronc i anà abaixant-se amb suavitat. Era com el bou amb l'espasa clavada fins al cor, que se'n va trontollant, a punt de caure en tot moment, i busca un recó de la plaça, i plega els genolls amb gest lent, en una gran tristesa desolada, i abat la testa sobre la sorra, i sent com se li apaga davant dels ulls la claror de la tarda i del cel, entre l'ampla cridòria de la multitud i el ressò apagat dels aplaudiments.

Sentí fred i va arrupir-se. Després va aixecar la mirada, una mirada de bèstia moribunda. Ombres espesses dansaven davant dels seus ulls, com teranyines impalpables. Sentí horror de les ombres i s'esforçà a obrir els ulls; però fou debades. S'hi passà la mà per davant; se'ls fregà amb suavitat, com si els acariciés. Deixà caure la mà. Una idea l'ànimà de sobte i aixecà el cap en direcció del poble. Allà al lluny, sobre l'altura, més enllà de les ombres que l'anaven embolcallant, li semblà descobrir les febles llumetes vacil·lants i, enmig d'elles, el poble. Eren coses remotes —les sentia—, coses d'un altre món en el qual havia estimat i havia treballat— i, sobretot, havia treballat, Senyor!— i havia també estat feliç. I allí, molt a prop de les llumetes, hi havia la masia, i benes a la calaixera, i draps de fil, i el cotó fluix, i la botella de l'esperit.

Un dia, ell s'havia tallat al peu sorraçant garbes allà baix a l'arrosser, i, a l'arribada, Marina l'havia curat. Com coïa l'alcohol sobre

1. Partint ies garbes en dues parts amb la grossa falç anomenada sorrac, usada únicament en aquesta feina.